

DLA doktori értekezés tézisei

Leschák Sándor

Rahmanyinov világi kórusművei

Témavezető: Papp Márta

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészeti- és művelődéstörténeti

tudományok besorolású

doktori iskola

Budapest

2015

I. A kutatás előzményei

Szergej Rahmanyinov elsősorban mint a XX. század egyik legjelentősebb zongoraművésze és zongoraművek szerzője ismert. Munkásságát számos lemezfelvétel örökítette meg, amelyek máig igen keresettek. Az orosz művész ennél azonban lényegesen sokoldalúbban tevékenykedett. Rahmanyinov hosszú éveken keresztül dolgozott operakarmesterként, és állandóan foglalkozott vokális művek komponálásával. Ennek eredményeként született három befejezett opera, számos dal, a cappella és kíséretes kórusművek világi és egyházi szövegekre egyaránt. Annak ellenére, hogy ezen művek nagy részével a zeneszerző jelentős sikereket ért el, mára alig ismertek.

Értekezésem tárgyául Rahmanyinov kevésbé ismert oldalát választottam, azokat a kórusműveket, amelyek világi szövegekre íródtak. Ezek a darabok – a *Harangok* kivételével – alig szerepelnek a hangversenyéletben. A *Harangokról* ugyan számos publikáció készült, főként angol és orosz nyelven, ám ezek nagy része nehezen hozzáférhető, és nem igazán részletes – a szakirodalom ezt a művet főként a *Dies irae* dallam felhasználásával kapcsolatban vizsgálja. A többi világi kórusműről a tudományos munkákban csak említés szintjén olvashatunk – többnyire a *Harangokkal* kapcsolatban.

II. Források

Rahmanyinovról máig nem jelent meg magyar nyelvű monográfia. Az élettörténetről főként a műismertetők előtt szereplő rövid áttekintések adnak meglehetősen nagyvonalú tájékoztatást. Jurij Keldis 1958-ban magyar nyelven is megjelent *Az orosz zene története* című könyvében olvashatunk valamennyivel bővebben a zeneszerzőről. Ez az írás korának politikai szellemét tükrözi – ma már csupán érdekességnek tekinthetjük. Mivel Rahmanyinov élete jelentős részét az Amerikai Egyesült Államokban töltötte, az amerikai zenetudomány különösen sokat foglalkozik az orosz művésszel.

Az orosz nyelvű Rahmanyinov-irodalom legnagyobb kincse a levelezés, ami a moszkvai „Государственное Музыкальное Издательство”-nál (Állami Zeneműkiadó, rövidítve Muzgiz) jelent meg Zarui Apetovni Apetyan szerkesztésében először 1955-ben, majd bővített, háromkötetes változatban 1978 és 1980 között, a moszkvai „Всесоюзное Издательство” (Össz-szövetségi Kiadó) gondozásában. Jurij Keldis 1973-ban publikált monográfiája több pontatlanságot tartalmaz.

Két katalógus készült, amelyek Rahmanyinov műveivel foglalkoznak – az egyik Robert Palmieri, a másik Robert Threlfall és Geoffrey Norris munkája. Ezek leghatékonyabban együtt használhatók. Míg a Threlfall-Norris katalógus

lényegesen több információt közöl az egyes művekről, Palmierinél megtalálható Rahmanyinov zongoraművészi és karmesteri repertoárja, illetve a saját lemezfelvételek és a zeneszerzőről 1985-ig megjelent tudományos munkák jegyzéke, azok rövid ismertetőjével.

Ezeken kívül számos különböző terjedelmű monográfia jelent meg Rahmanyinovról angolul. Geoffrey Norris és Robert Threlfall külön-külön publikálta saját Rahmanyinov-életrajzát, illetve Norris írta a Grove lexikon Rahmanyinov szócikkét. Tömör, ám megbízható Patrick Piggott életrajzi könyve. Hasonlóan megbízható, jó forrásul szolgálnak Alfred Julius Swan zenetudós írásai – Swan személyesen ismerte Rahmanyinovot. Robert Walker 1980-ban kiadott életrajzi írása széles látókörű, olvasmányos, ám tartalmaz néhány helytelen állítást.

A legkevésbé megbízható forrásnak Oskar von Riesemann 1934-ben megjelent *Rachmaninoff's Recollections* (Rahmanyinov visszaemlékezései) című biográfiája bizonyult, ami sok kitalált történetet tartalmaz, illetve pontatlanul közöl tényeket, mégis a szakirodalom előszeretettel használja forrásként.

Munkám folyamán az általam leghitelesebbnek tartott Bertensson és Leyda-féle monográfiát – aminek összeállítását a zeneszerző özvegye, két lánya és Szofija Szatyina segítette – használtam vezérfonalként. Ebben számos levélrészlet, kritika,

illetve rokonok, barátok, kollégák visszaemlékezései megtalálhatók. A *Harangok*kal kapcsolatban hasznos segítséget nyújtott David Butler Cannata *Rachmaninoff and the Symphony* című könyve.

III. Módszer

Értekezésemet olyan fejezettel kezdem, amiben az életrajz keretében bemutatom Rahmanyinov vokális zenéhez fűződő viszonyát. Ennek megírásában a két szerzői katalógus, és a Bertensson – Leyda-féle monográfa nyújtotta a legnagyobb segítséget. A következő fejezetekben az egyes műveket elemzem. Ismertetem Rahmanyinov összes világi karművének keletkezéstörténetét, elemzem azok formai felépítését. Igyekszem feltárni a műveken belüli motivikus összefüggéseket és rávilágítani a szerző más műveivel való motivikus kapcsolatokra. Függelékben közlöm minden tárgyalt mű eredeti szövegét, azok általam készített nyersfordítását, és amennyiben létezik, műfordítását. Az esetleges zeneszerzői szövegmodosításokról az elemzésekben teszek említést. A *Harangok* esetében egymás mellé helyezem az eredeti Poekölteményt és a Rahmanyinov által megzenésített Balmontfordítást, mivel azok jelentős különbséget mutatnak. Hasonlóan járok el a *Hat kórusmű* harmadik tételénél, ahol közlöm azt a Heine-verset, amit Lermontov átdolgozott.

Az op. 15-ös *Hat kórusmű* esetén az elérhető kottakiadások számos kérdést vetnek fel, ezért szükség volt azok alapos vizsgálatára. Bár a *Harangokról* maradt fenn a legtöbb adat, a szakirodalom mégsem foglalkozott két olyan alapvető, ám meglehetősen kényes problémakörrel, mint a műfaji besorolás tisztázásával és a harmadik tétel négy változatának összehasonlításával. Ezeket próbálom a lehető legkörültekintőbben körüljárni.

IV. Eredmények

Munkám legjelentősebb eredményének az op. 15-ös *Hat kórusmű* elemzését tartom, ahol a három elérhető kottakiadás és számos felvétel tanulmányozása után sikerült megállapítanom, hogy az első darab az 1976-os orosz Muzika-kiadásban közölt, mozgalmi dalra emlékeztető szövege nem a Rahmanyinov által megzenésített szöveg, hanem átirat. Sajnálatos módon a *Dicsőség* tételt a holland Harmonia Kiadó is ezzel a szöveggel publikálta 1993-ban. Ráadásul a kiadó munkáját tudományosan megalapozottnak tünteti fel, amivel több kárt okoztak e ciklusnak, mint hasznot – sok karnagy ugyanis azért nem foglalkozik e darabokkal, mert a *Dicsőség* szövegét vállalhatatlannak tartja. A *Hat kórusmű* második darabja szövegírójának vezetéknevét a szakirodalom és a kották egyaránt eltérően említik. Hosszas kutatás után sikerült

megválaszolnom, melyik a helyes változat, Lodizenszkij vagy Ladizenszkij.

Bemutatok két rövid a cappella kórusművet, amelyekben Rahmanyinov Alekszej Konsztantyinovics Tolsztoj szövegeket használt fel. A *Tavaszi* kantáta szerkesztése az orosz operák vezérmotívum technikáját idézi. Az egyes motívumok elnevezését követően igyekeztem megfejtetni, hogyan használta fel azokat a zeneszerző a vers értelmezésére.

A *Csizmák* és az op. 41-es *Három orosz népdal* esetében megvizsgáltam, hogyan alkalmazta azokban Rahmanyinov a népi többszólamúság jellegzetességeit. Tárgyalom a népdalok eredetét, amivel kapcsolatban felmerült Nagyezsda Plevickaja népdalénekesnő neve, akit az Oroszországon kívüli zenetudomány csak Rahmanyinovval kapcsolatban említ.

Az eddig említett művekről semmilyen nyelven nem született még hasonló átfogó tanulmány. A *Harangokat* főként motívumfejlesztés szempontjából vettem szemügyre, illetve a kórus és a zenekar viszonyát tárgyaltam – ezen aspektusok a meglévő tanulmányok legfőbb hiányosságai.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység

Rahmanyinov zenéjével először zongoristaként foglalkoztam, repertoáromon szerepel a szerző számos műve az op. 3-as

Morceaux de fantaisie, az op. 10-es *Morceaux de salon*, az op. 23-as és op. 32-es *Prelűdök*, az op. 33-as és op. 39-es *Etudes-tableaux* sorozatból. Több dalt kísértem az op. 4-es, az op. 8-as és op. 14-es sorozatból. Kórustagként számos alkalommal részt vettem az *Éjjeli virrasztás* részleteinek előadásán, ezek közül néhány tételt vezényelhettem is. Évek óta nyaranta egy amerikai gyermektáborban vezetek zenei foglalkozásokat, amelyeken rendszeresen tartok előadásokat Rahmanyinov zenéjéről. Naprakészen követem a zeneszerző műveiből készített felvételeket és a jelenleg készülő kritikai összkiadás eredményeit, illetve a Henle és a Boosey & Hawkes legújabb, urtext kottáinak publikációját.